

vredni in to ne v Ameriki ne v Aziji in seveda tudi ne v Avstriji, še najmanj pa na Koroškem. In to resnično ni in ne more biti dobro.

Govoril sem spočetka o kanibalskem šovinizmu ali o ravno taki superiornosti pri mogočnih narodih tega sveta, predvsem seveda pri Nemcih. Toda to ni edini narod, ki je v nedavni preteklosti dokazal svojo sposobnost za to blago čustvo. Pa Američani v Vietnamu? Čeprav so brez sleherne pravice pobijali, požigali, pohabljali, uničevali take množice nedolžnih ljudi, je mogel in smel predsednik Ford, če smem verjeti dnevnikom, nedavno izjaviti pred vsem svetom: če so storili Američani v vietnamski vojni kako napako, je bila ta samo v tem, da so bili premalo trdi. Če je katera izjava tega stoletja zgodovinska, ta je gotovo. In to resnično ni dobro. Ni pa samo to, da je zgodovinska, temveč bati se je, da je tudi vzgojna. Nikakor ni nemogoče, da bi kak bodoči avstrijski vodilni politik iz priznane docilnosti teh srednjeevropskih demokratov skušal posneti in parafrazirati velikega predsednika in da bi k slovenskemu problemu na Koroškem izjavil, češ Avstrijci so bili s Slovenci samo premalo trdi. In to kljub temu, da svet ubija tako duševno kakor telesno in kljub temu, da ta politika nasproti Slovincem ni nič drugega kakor pod ovčjim runom skrito volčje zverstvo nacizma, za katerega so vsekakor soodgovorni tudi Avstrijci. Tega ne bi smeli pozabljati. Mi zagotovo ne bomo. Na čelu nosijo koroški in drugi njihovi fanatiki Kajnov kljukasti križ; tajé ga ni prikrivajo, a kakor vidimo, se mu ne odreko. In to prav zagotovo ne more biti dobro, zlasti ne zanje.

Pogovori

I.



Rok
Arih

Pritrdil sem uredniku, da me resnično marsikaj povezuje s slovenskimi ljudmi, ki žive na avstrijskem Koroškem; pognal da sem celo nekaj koreninic tamkaj in da me seveda prizadeva tisto, kar zadnje čase sporočajo o dogajanju zgoraj med Ziljo, Rožem, Podjuno . . . Potem pa so me spraševali še časnikarji iz tujine. Na primer, če vendarle ne zaznavam kot izvedenec vsaj dober namen na avstrijski strani, namen,

ki da bo prispeval stvari na boljše (dopisnica v. Kohl, Die Presse)? Če vem ali presojam, koliko jih je na primer (urednik ORF dr. A. G. Krause)? Kaj mislim o novem avstrijskem manjšinskem zakonu (g. Lucbert, dopisnik Le Monde)? Bodite brez skrbi, ne bom obnavljal vsega, kar sem rekel, mogoče kaj le mimogrede, pač nekaj, kar vsaj po mojem sodi zraven.

No, najprej čisto na kratko. Prvi spraševalki sem odgovoril, da ne zaznavam ta čas ničesar, kar bi opravičevalo njeno vprašanje o dobrem namenu. Drugemu sem pokazal, kako sem opredelil vprašanje v svoji razpravi Carinthian Slovenes, some aspects of their situation (Ljubljana, 1973) in že skoraj nevljudno zagodrnjal, da se ljudi vendarle ne prešteva kakor, npr. zajce in če se jih, potem vsekakor ne s pohodi raznih organizacij, ki tistih ljudi ne marajo, kakor je to v primeru Heimatdiensta na Koroškem. Potem

pa sem se popravljal, da se zavedam, kako pomembno nalogo opravlja kot informator avstrijskega občinstva.

No, gospe pl. Kohlovi sem precej razburjeno razlagal, kako se mi zdi za malo in da seveda tudi ne ustreza zgodovini, da smo dvakrat zasedli kot osvajalci Koroško. Prvič, da je nekdanja stara avstro-ogrska monarhija sploh razpadla in Koroške v starem pomenu ni bilo in da je do bojev prišlo pač v tedanjih okoliščinah, ko so se potlačeni narodi monarhije osvobajali; nejasnost ozemeljskega položaja pa je priznaval tistikrat celo mednarodni svet. Vdrugo pa, da sem tudi sam bil partizan na Koroškem in sem osvobajal tudi Avstrijce pred nacisti in da se mi za malo zdi takšna nehvaležnost z avstrijske strani in govorjenje o osvajanju.

Pri tem sem se tistikrat res razgrel, kar pa se ne bi smelo zgoditi, tako zaradi potrebne vljudnosti; vprašanja, o katerem ni dobro razpravljati s čustvenimi poudarki, pa tudi zato ne, ker so me zdravniki še posebej opozarjali, da to škoduje mojemu zdravju.

In tako razvnet sem pozabil s poudarkom povedati ugledni avstrijski dopisnici, da pa smo (naši predniki seveda) resnično zasedli Koroško proti koncu 6. stoletja (Karantanien . . . entstand Ende des 6. Jh. durch die Einwanderung von Slowenen; po avstrijskem leksikonu) — torej le gre za resnično osvajalstvo, seveda že zdavnaj pred današnjimi dnevi in bo zato prastrah na oni strani Karavank še bolj upravičen, ker se čas pač razteguje kakor žvečilna guma in z njim določeno čutenje pridobiva na svoji gostoti, tedaj bo gostejši in hujši tudi pra-pra-pra . . . strah (Uhr. Uhr. Uhr. . . Angust).

Z g. Lucbertom sem imel bolj umirjen pogovor, ker pač njegovo vprašanje ni vnaprej predvidevalo določenega odgovora. Mislim pa, da sem mu med drugim še naivno potožil, kako me je neki avstrijski izvedenec, ki drugače kar pogumno pove marsikaj v prid koroškim Slovincem — mimogrede skušal razvrednotiti, češ da kot komunist ne morem objektivno presojati vprašanja; no, to le mimogrede za osvetlitev, s čim vse se človek lahko sreča pri raziskovanju in razpravljanju o vprašanih sožitja med narodnostnimi skupinami.

II.

Na dedno sovraštvo me je spomnil imenitni avstrijski publicist Claus Gatterer, doma z Južne Tirolske, in če že ne moj prijatelj pa vsaj dober znanec, katerega delo spoštujem, saj sem nekaj napisanega razmislil o omenjenem vprašanju že pred leti (Delo, 1972), namreč o njegovi knjigi »Erbfeindschaft«, v katerem razpravlja o italijanskem nacionalizmu. To omenjam zato, ker je v svojem eseju »Avstrija in njeni južni sosedje« (Österreich und seine südlichen Nachbarn, v reviji Österreichische Zeitschrift für die Aussenpolitik, št. 2., 1976) sklenil svoje razmišljanje v nekem pomenu daleč razprto, a premalo oprto na tisto, kar vse v zvezi z nezadovoljivim urejanjem vprašanja koroških Slovencev sam pošteno našteva v omenjenem pri-spevku. Čeprav le v drobnem tisku pod črto natisnjeno — je vendarle, hkrati vprašljivo podprto domnevanje, da naša notranja politika določa našo zunanjepolitično simetrijo. Vse tisto, kar razlaga avtor o tem viru našega zavzemanja za koroške Slovence, se zdi hudo iz trte zvita domneva (mogoče zato drobni tisk?). Ne bi pa bilo prav še naprej dlakocepiti pri resnično ra-

zumevajočem južnem Tirolcu, ki nima le izobraženosti, temveč celo kultivirano občutje za vprašanja narodnih manjšin, saj je avtor imenitne avtobiografije o tem, kako je bilo v fašističnih časih v njegovih domačih krajih (v knjigi: »Schöne Welt — Böse Leut«, 1969). Treba pa je podčrtati, da se besedilo v normalnem tisku v omenjenem eseju končuje takole: »Toda optimist sem — k temu me spodbuja italijanski primer: ‚Normalizacija‘ avstrijsko-jugoslovanskih odnosov je dosegla stopnjo, da jo lahko tudi zarjavelo dedno sovraštvo v najboljšem primeru komajda površno ovira.«

Odkar sem to prebral, se sprašujem, kako je z mojim zarjavelim dednim sovraštvom!

Res je, da sem se rodil že po razpadu stare monarhije in so me krstili za Draga in vztrajali, da je bilo tako napisano v krstni knjigi — mogoče bi prej zapisali Karl. Še prej so menda očeta in strica v raznih domovini zvestih lističih zmerjali in napadali kot človeka, ki vznemirjata s poudarjanjem svojega slovenstva; takrat še v Windischgrazu; no, jaz sem se rodil v Slovenj Gradcu. Mogoče pa je v tem kaj takšnega, kar bi bilo lahko klica za moje kasnejše ravnanje, vsaj zanimanje za naše severne sosedes? Med tovrstnimi izročili bi bila še vednost o tem, da so strica Franca zaprli, ker je iz izleta v Beogradu 1912. leta napisal: »Pozdrave od južnih bratov«. To je bilo dovolj za arest. Seveda so ga pri zaslišanju spraševali, kakšne brate ima tam spodaj.

Še kot otrok sem za vse svete prižigal svečke na kraju, kjer so bili pokopani borci za Koroško. To sem rad storil, čeprav sem bil drugače muhav, razvajen otrok. Radi smo prižigali tiste svečke in pomnim, da so bili grobovi lepo, docela porasli z nageljni. Kasneje mi je menda mati pripovedovala, da s tistimi idealisti, ki so se bojevali za narodno stvar, ni bilo najbolje. Zgoraj na Koroškem pa so grdo ravnali z našimi vojaki, tako z nekim Puncerjem, časnikarjem, ki ga je mati štela za Slovenjgradčana, z Malgajem — oba da so mrtva obesili konjema za rep — in tako naprej. Na pol sem jo poslušal in ne bi vedel, če je to zbudilo kaj dednega sovraštva v meni, čeprav je mati imela mnogo skušenj in kritičnih pripomb kot nekdanja državljanka stare monarhije in je doživela dosti ponižanj kot hči iz družine malega slovenskega kmeta in dvanajstih otrok.

Kot gimnazijec naj bi obiskal avstrijsko Koroško in nesel za slovenske mlajše ljudi nekaj knjig, ker da zgoraj tega berila v naši materinščini ni — pa do tega ni prišlo: mogoče bi spet lahko kaj prištel k skupnemu računu.

Potem pa so nas, vso našo družino, preselili v Srbijo (1941), odšel sem kmalu v partizane. Še pred tem se je oglasila neka sorodnica iz gornje Štajerske, ki je bila nacistka in je materi zagotavljala, da se nam nič ne bo zgodilo; strumno je odkorakala in pozdravila s heil. Potem so mi v Šmartnem pri Slovenj Gradcu v začasni ječi, bivšem farovžu, nekega dne zmerili lobanjo in jetnike si je ogledala posebna rasna komisija. Bili so večinoma Avstrijci, seveda še nekaj naših rasno čistih Slovenjgradčanov in nekaj rasno čistih nemških gradčanov iz avstrijskega Gradca (Graz). Dedno sovraštvo se je bojda v meni preoblikovalo kot sagonilna sila v anti-fašističnem boju.

Seveda pa lahko naštejemo nekaj svetlih točk iz družinskega albuma, npr. mati je pripovedovala, da je njo in sestrično družino gnala s seboj neka nemška kazenska enota, pozimi čez Kopaonik v Srbiji, ko so pred tem požgali vas Blaževo, pobili nekaj prebivalcev in da je slišala, kako sta se v noči pogovarjala dva izmed vojakov. Prvi da je rekel, kako je komandant naro-

čil: *Diese Leute sollen wir niedermetzeln* (Te ljudi je treba pobiti) in drugi mu je ugovarjal, in ta dá je bil Dunajčan, z besedami: »Ach, lass doch das ... (Pusti to ...) in da jih tako pač niso pobili tam zdolaj. K temu bi lahko naštel še, da sem imel tudi sam stik z delavci iz Dunajskega novega mesta (Wiener Neustadt), ki so mi celo oskrbeli tisti čas kar dobro legitimacijo — bila je neka skupina revolucionarnih socialistov. Klausu G. pa sem na njegovo željo poslal »Report on the crimes of Austria and the Austrians against Yugoslavia and her peoples, BG. 1947.

Kaj ima vse to skupnega s koroškim vprašanjem, boste rekli? Seveda ima in to še v marsičem. Predvsem mislim, da ne uravnavajo ravnanj ljudi ali jih vsaj ne smejo uravnavati neki seštevki bivših dogajanj in odnosov, čeprav jih docela tako in tako ne moremo izpustiti iz naših doživetij, ker je do njih pač prišlo. O koroškem vprašanju ali o morebitnem anti-avstrijstvu pa bi lahko zapisal, da se človeku pač za malo zdi sedanje obnašanje »moža brez posebnosti« (Musilov roman smo prevedli in izdali pri nas že 1962. leta) — nemškega Avstrijca. Kar zadeva naše seznanjanje z avstrijsko kulturo, se pa lahko kar potrkamo na prsi. Menda smo pokazali precej razumevanja zanjo, saj smo prevajali celo pisatelje, ki v svojem življenju najprej niso kazali vselej zadostnega razumevanja za nas, a so kasneje, žal, brez pravega uspeha klicali svojim kakor Perkonig: »... dragi rojaki, ponovite staro lepo navado: ponudite mu hlebec kruha in postavite zraven še poln vrč!« (Kärntner Slovene, esej, 1947).

III.

Naposled: v teh deževnih avgustovskih dneh sem naletel pri izbiranju literarnih drobcev, ki so v zvezi s Koroško, na drobno Ellerjevo pesem (1945) s stih, ki so me kar presunili. Partizani, je zapisal pesnik, da so se za nas borili in njihovih grobovi strmé v nebo. »Prekrivajo že jih trave zelene, krasijo venci ... Svoboda sama, cvet čudežni — ta jim iz jam še ne žene.« Ko sem to prebral, sem se seveda domislil kopate zime 44/45 v Karavankah, rafalov spodaj pod Trupejem ali Kopankom, kjer je padel v zasedi Vrhan, partizank Brede, Mire, Andreje, Tone, ki so pod Arhovo pečjo pritiskale bombe k svojim prsim in so se jim vžigala odvila kakor sama od sebe, one pa so vzplavale poševno v zrak, kakor da je za čas z njimi vred vse obstalo — tako sem menda zapisal v Trotamori. Pred menoj pa so tudi premnogi posnetki onečaščenih partizanskih grobov s Koroške in sprašujem se, kaj obseda te ljudi tam zgoraj. Vendar to traja že kar precej let, medtem ko se je Erich Fein potrudil in oskrbel knjigo z naslovom: Kamni govore (Die Steine reden): v njej je ponatisnil kopico podob partizanskih spomenikov, tudi razstreljenih; več o tem pa sem našel seveda v ponatisu Prušnikov knjige: Gamsi na plazu.

Zdajle, več kot trideset let potem, je videti sosedna deželica na videz gluhonema in pozabljiva, neprijazna do dela svojih prebivalcev. Že vse leto je nisem obiskal in zanima me, kaj bom doživel tokrat, na jesen.

Danes je sicer na strani koroškega Slovenca, ki stoji »mid dem Rücken zur Wand der Karawanken« (s hrbtom potisnjenim ob zid Karavank), kakor je to zapisal prijatelj in avstrijski pesnik Michael, že droben trop nemških Avstrijcev in sami, sami so tudi prenovljeni.

Takole si pa rečem: prav bo, če ima človek, ki se brani, vsaj zavarovan hrbet, kamor se lahko nasloni; zahrbtnježev je v tej bitki zmerom na pretek, v bitki za obstoj, za svoj jaz, za različnost, za identiteto majhnega dela malega naroda v Evropi, ki naj bi imela smisel za identitete v razmnoženem svetu; vendar načela lahko veljajo za vse in ne le za nekatere.

Zato mi zbuja pozornost hipokrizija v soseščini — pač tistih, ki očitajo koroškimi Slovencem prav to, kar so za svoj narodnostni del uveljavljali kot pravilo in pravico, za Južne Tirolce, da si pač iščejo povsem naravno pomoč in oporo tam, kjer jo dobiti morejo — pri svojih sonarodnjakih, v Sloveniji, v SFR Jugoslaviji (to drugo še posebej moti, tako presojam po novjših odzivih, ko se vsa naša Jugoslavija seznanja s tem, kaj se dogaja onstran severne meje!).

Slabokrven se zdi izgovor dveh možakarjev, ki sta zapustila solidarnostno avstrijsko skupino, češ da se obračajo za pomoč onstran meje. Dobro dé človeku, ko prebere, da je V. Grmič opozoril dr. Veiterja (Znamenje, št. 4, 1976), kako ne velja ideološko pretiravati z njegovo antikomunistično nestrpnostjo, češ da naj katoliški Slovenci ne iščejo pomoči pri komunistih v Ljubljani in Beogradu. In to ne zaradi svojega prav, temveč preprosto zaradi resnice, s katero naj presojamo mimo predsodkov tako zahtevna vprašanja moralnopolitične narave, zadevajoče odnose med narodnostnimi skupnostmi, vprašanja človekovih pravic.

Sicer pa je teh vprašanj še več, vprašanj, ki jih srečujem v zvezi s koroškimi Slovenci. Ne morem se znebiti občutka, da »Der Mann ohne Eigenschaft« (Mož brez posebnosti), Avstrijec namreč, ta čas opravlja prav čudno tlako, neko naročilo o neprijaznem vedenju namenjeno nam, južnim sosedom, naročilo, ki bo obema sosedoma v škodo. Sprašujem se, kako različno presoja in misli, da lahko drugim vsiljuje še dandanes svoje norme in vedenje (da tako ne velja ravnati, to velja seveda tudi za nas), in se obnaša, čeprav »mož brez posebnosti«, prav posebno, ne le do svojih državljanov: koroških Slovencev in gradiščanskih Hrvatov, temveč vsaj še do nas, do narodov in narodnosti Jugoslavije, da, resnično hudo posebno.



Tone
Pavček

Na začetku je bil zaupljivo topli Buh vas primi . . .

Mnogo besed je bilo v tem zadnjem času izrečenih, zapisanih, vrženih zviška nam in našim bratom v Avstriji v obraz, besed takih in drugačnih: od odkritih psovč do sprenevedavih hinavčenj, od robatih groženj do diplomatskega orokavičenega besedičenja. Koren vseh teh besed je kajpada isti: nemški, tuj, izključujoč, nasilen. Poznamo ga, saj ni ne od danes in ne šele od včeraj. Ali nima svojih začet-

kov že tam v sivi davnini mrtvih stoletij, ko se je na naši strani rodil tisti človeško topli, razumevajoči in sprejemajoči Buh vas primi?

In kaj smo dobili in kaj dobivamo na svoj Buh vas primi? Štejmo te dobrote in preštejmo usluge severnega sosedu, ki nam jih je stoletja izkazoval, ko se je v svoji mogočni dobroti širil na jug. Toda, ljudje božji, kdo